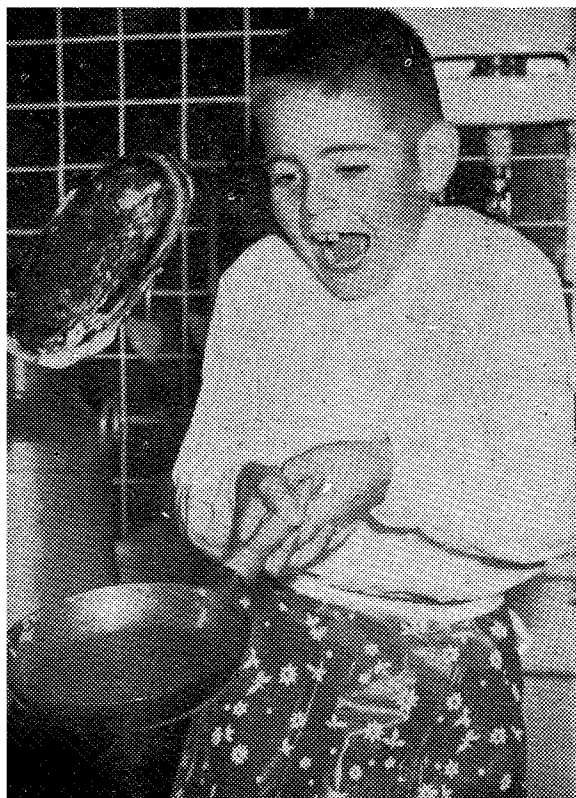

MENS en Wereld

NIEUWJAARSBRIEF

van het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond

De ware heldinnen zijn niet de Kenaus Simonsdochters Hasselaren, niet de grote strijdsters voor het vrouwenkiesrecht of voor het socialisme, niet de Rodekruiszusters in de oorlog, niet de zusters Franciscanessen in onderontwikkelde gebieden, hoe groot en moedig deze allen ook zijn – maar de gewone, doorsnee huisvrouw en moeder. Al de genoemde groepen hebben een ideaal, een doel, een taak, een roeping, die het leven richting geeft en inhoud en waarbij het gewone, alledaagse, kleine kan worden verwaarloosd of terzijde gelaten.

Maar de gewone huisvrouwen en moeders worden door de dagelijksheid, door het kleine, het ondankbare en nooit voltooid werk, het sussen en verzoenen, het alles begrijpen en het zorgen voor alles leeggezogen en uitgebuit. Altijd klaarstaan, alles moeten weten, alle problemen, conflicten, humeuren van de man en de kinderen opvangen en nooit eens eraan toe komen om dat te doen wat ze vroeger zo belangrijk vonden; eens wat lezen, wat werken, verantwoordelijkheid dragen, een baan hebben, zich bezinnen. Dat hebben toch al die vrouwen geweten, toen ze, innig verstrengeld wandelend met de ware Jacob, de natuur volgden en ja zeiden? Denkt u dat heus; meent u dat; weten? Zij wisten niet, dat de man, na een dag van werk en ergernis, niets meer aan z'n hoofd kan hebben; zij wisten niet, dat op haar alles neerkomt van de geldzaken en de schoolzaken en ja, wat niet?

Natuurlijk, hier wordt niet gesproken over de luxe dames, die voor alles wat ze niet graag doen mensen of apparaten in dienst hebben en die in de veelvuldige vakanties moeten uitrusten, waarvan eigenlijk?

Er wordt gesproken van alle andere vrouwen, van de buschauffeurs, van de professoren, van de kruideniers, van de betonwerkers, van de onderwijzers.

De intieme, gezellige, drukke en bezinnende dagen van de kerst en oud en nieuw zijn weer voorbij, en als ze geslaagd zijn – vader ga jij met de kinderen een wandeling maken, dan zorg ik voor, vult u maar in – zorgen ze weer verder. Jan heeft reuze geholpen met pannenkoeken bakken, ja, maar moeder zorgde voor alles. Zij zorgt voor alles.

Hoeveel Nederlanders zouden niet, aan het begin van 'n nieuw jaar, een slecht humeur hebben, omdat zij, ook als zij het niet willen, terugzien en vooruitblikken en niet alleen materieel, maar ook geestelijk de balans opmaken? Hoeveel had men zich voorgenomen, hoe weinig heeft men gedaan, hoe weinig werd er bereikt. Vast nemen zij zich voor om in 1959 nu toch eindelijk . . ., u kent de behoefte, de voorname van 1958, 1957, 1956 tot waar u wilt gaan.

Ook het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond wil een ogenblik terugzien, vooruitzien en vooral zich bezinnen op de situatie van de wereld, waarin wij leven. Het slechte humeur zullen wij maar binnenskamers houden.

Het is een tot op de draad versleten uitspraak dat wij in een overgangstijd leven, maar de uiting is nog niet onwaar omdat wij die zo vaak horen. Oude vormen in de samenleving, oude denk- en voorstellingswijzen verdwijnen in een steeds sneller tempo en nog maar vaag en ver verwijderd zien wij nieuwe vormen. U ontkent toch niet, dat de praktijk van het leven, de ervaringen die de mens krijgt, ook invloed hebben op zijn denken en handelen? Wij ervaren de snelle veranderingen ook in onszelf en zij maken onzeker en onrustig. Er wordt ergens een atoomcentrale gebouwd. De bouw duurt ettelijke jaren en met vrij grote zekerheid zal blijken, dat de centrale verouderd is als hij klaar is. Als men dit voorbeeld overbrengt op geestelijk terrein ziet men de situatie waarin wij leven. Wij kunnen geestelijk geen gelijke tred houden met alle veranderingen; het aanpassen gaat te langzaam.

Wij weten geen raad met nieuwe politieke problemen, sociale spanningen, geestelijke ontwikkeling. Dit kan ten gevolge hebben: bij ouderen een afwijzing van al wat nieuw is en een zuchtend klagen over de techniek, alsof die niet een zegen kan zijn, bij de jongeren een wantrouwen ten aanzien van leuzen, idealen en oplossingen, vooral een schamper afwijzen van al het uiteindelijke. Als ongeïnteresseerde toeschouwers laten zij de ouderen begaan.

Dit wantrouwen in leuzen en uiteindelijk oplossingen deelt het humanisme; het wil immers open en ondogmatisch zijn? Maar wanneer dit wantrouwen voert tot verzwakking van de verantwoordelijkheid, en afbraak van elke levensovertuiging, dan vindt het het humanisme tegenover zich. In deze situatie zijn wij. Tallozen glijden naar een materieel gemakkelijk bestaan, struikelen van halfheid naar compromis en vinden uiteindelijk niets belangrijks en bijna niets

de moeite waard. Meent u niet, dat deze houding aan een bepaalde maatschappelijke klasse is gebonden; het meest beangstigend is het verschijnsel bij diegenen, die geestelijk leiding zouden moeten geven, van welke stand of opleiding ook. Verlangen naar niets dan sensatie en amusement maakt zich van tallozen meester en dit betekent cultuurverlies dat uitholt wat in eeuwen in overgave en ontzegging is opgebouwd. Het Humanistisch Verbond tracht, in bescheiden mate, een nieuw besef van waarden te wekken en de solidariteit tot iets reëls te maken. De mens is niet een vrijblijvend wezen, hij is geen toeschouwer, ofschoon hij, gelukkig, de gave heeft om ook zichzelf te kunnen beschouwen.

Wat er uiteindelijk zal gebeuren met de wereld en met de mens weet de humanist niet, maar wel weet hij, dat hij een taak heeft. Zal de godsdienstige mens spreken van het medewerken om Gods heilsplan te verwezenlijken – naar de maat van zijn menselijk kunnen – de humanist zal ditzelfde streven anders funderen, hij zal spreken van de zelfverwerkelijking van het echte mens zijn, van de waarlijk menselijke ontplooiing, maar het besef een taak te hebben leeft ook in hem. Als de mens de taak niet ziet of die wel ziet maar niet aanvat, blijft hij onder de maat van wat het mens zijn eist. Dan blijft de dagelijkse sleur, doorbroken alleen door de dagelijkse sensaties en de spanning op de sportterreinen en in de bioscopen.

In verontrusting omtrent deze gang van zaken tracht het Humanistisch Verbond zijn wezenlijke bijdrage te leveren aan het geestelijk leven van ons volk.

Duizenden in ons land, die de humanistische beginselen onderschrijven, hebben, wellicht uit afkeer van elke organisatievorm, ook de stap niet gedaan om zich aan te sluiten bij de organisatie, die strijdt tegen dit negativisme. Dit is voor het Humanistisch Verbond om twee redenen teleurstellend.

Ten eerste teleurstellend omdat bij hen blijkbaar het besef ontbreekt, dat zonder een bepaalde organisatie een gedachte of levensovertuiging nooit werkelijk invloed kan krijgen en ten tweede teleurstellend omdat nu juist het „niets zijn”, het „nergens aan doen”, hoe rijk het geestelijk leven van het individu mag zijn, een symptoom is van de geestelijke verzwakking die om zich heen grijpt. Als de aandacht niet meer gericht is op de bronnen, op de levenwekkende gedachten, dan teert de cultuur in. Het individu

(Vervolg op pag. 2)

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND – 14e JAARGANG NR. 1 – 3 JANUARI 1959

VERSCHIJNT OM DE VEERTIEN DAGEN

KRITISCH ALLERLEI

In vele dagbladen heeft, enige tijd geleden, een foto gestaan van een negerjongetje, op straat liggend met een deken over zich heen, een slachtoffer van een verkeersongeluk in Zuid-Afrika. Agenten zijn ijverig bezig de remsporen te meten maar het jochie ligt daar maar, want de ziekenauto's van de gemeente mogen alleen blanken vervoeren. In het onderschrift staat, dat een voorbijkomende journalist het gewonde ventje naar het ziekenhuis vervoerde. Een golf van verontwaardiging was door dit alles gewekt, stond er bij.

Ja en die golf is nog niet vlakker geworden maar zal steeds hoger worden. Dit is zo hemeltergend, zo onvoorstelbaar verschrikkelijk, dat ons de woorden ontbreken. Dit is nu een gebeurtenis waar de schande van de apartheidspolitiek in het oog springt, maar de gehele apartheidspolitiek is één grote schande. Wij durven te voorspellen dat over een jaar of twintig de blanken in Zuid-Afrika, de Malan- en de Strijdomjongens, de superieure blanken met hun superieur predestinatiegeloof zullen smeken of ze in een bus mogen instappen, als ze niet dood of verjaagd zijn. Wij wilden wel, dat de Nederlandse delegatie bij de VN dit goed beseftte.

Het is al enige tijd geleden, dat het volgende plaats vond. Op verzoek van het Nederlands comité Unicef, dus de „kinderorganisatie” der VN organiseerde de ge-

meenschap Wassenaar van het HV een propaganda-avond voor de Unicef. Daar de kosten voor deze avond te hoog waren om door de gemeenschap alleen te worden gedragen en het ook principieel beter was in samenwerking met anderen de avond te doen slagen, wendde men zich tot de plaatselijke afdeling van het Nut van het Algemeen en tot de Wassenaarse afdeling van Volksonderwijs. Ondanks het feit, dat de voorzitter van Volksonderwijs het plan toeuichte is er niets van gekomen.

Noch het bestuur van het Nut, noch de meerderheid van het bestuur van Volksonderwijs wilden medewerking toezeggen, hoewel uitdrukkelijk was gezegd dat de avond van en voor de Unicef zou zijn.

Dit is nog eens een treffend voorbeeld van een bekrompen klein-Hollandse geest, die het vaandel geloofsverdeeldheid boven al heeft opgestoken. De beide besturen in Wassenaar hebben getoond waarin een klein land klein kan zijn en dat, let wel, ten koste van kinderen op de gehele aarde, die naar de Unicef-steun snakken.

Vier Hagenaars en een slager uit Voorburg, volwassen mannen allemaal, kwamen 'n paar weken geleden, geïnspireerd door een verhaal in de krant over een gruwelijk misdrijf in Amsterdam, op de lugubere inval moordaanslagje te gaan spelen. Een van hen leende zijn bestelwagen uit aan de an-

deren, die op een zondagavond in een rustige Voorburgse laan een natuurgetrouwe voorstelling gaven van zo'n overval, compleet met een plas bloed, van een gedode duif afkomstig.

Ze hebben er veel plezier aan beleefd, vertelden ze later toen de politie de „zaak” tot een oplossing had gebracht. Dat een kostbaar politie-apparaat dagen in touw was geweest, op kosten van de gemeenschap, dat ze hun toch al overprikkelde medemens met hun trieste spel de zenuwen op het lijf joegen, mocht blijkbaar de pret niet drukken. „Lummels”, noemde een politiecommissaris dit nobele viertal. Wij vinden het nog maar zwak uitgedrukt.

Plichtsgetrouw keurt de commissie voor de centrale filmkeuring alles wat zich aanbiedt om in de Nederlandse bioscopen vertoond te worden. Zij keurt af en keurt goed en stelt de leeftijd vast

van de kijkers. Dat is goed en nodig en voorzover onze ervaring gaat wordt er over het algemeen verantwoordelijk gekeurd, al zien de veertienjarigen nog vaak sensatiefilms waar zij niets goeds en veel kwaads uit kunnen leren. Misdadigers met revolvers zijn dan, blijkbaar, minder onpedagogische wezens dan dames met blote benen.. Soit.

Wat echter aan de filmkeuring ontgaat is het volgende:

Men kijkt met kroost naar een goedgekeurde film en ziet dan meteen pakkende fragmenten van de film uit het volgende programma en die zijn vaak bepaald niet voor de veertienjarigen geschikt. Juist in de stukken die het publiek de volgende week weer moeten lokken wordt het er dik opgelegd. Zou de filmkeuring deze zaak eens grondig willen aanvatten, opdat niet de schokken van het voorprogramma de goedgekeurde film vergallen?

herinnering van te voren

1

*je was zo verlegen als gras aan het water
en je mond sprak met de adem van gras
als klein water bewogen je voeten, en
de wereld werd in jouw hand niet ouder*

*aan grijze aarzelende bomen in de avond
vroeg je de kleuren voor je ogen
en als je haar iets zei
bewoog het maar nauwelijks, nauwelijks.*

Uit: Cees Nooteboom, de doden zoeken een huis, Amsterdam (NV Em. Querido) 1956.

(Slot van pag. 1)

moet niet in de eerste plaats de vraag stellen, wat hij of zij eraan zal hebben, maar dient te beseffen, dat het humanisme alleen dan iets van zijn doelstellingen kan verwirkelijken, wanneer het kan steunen op mensen die zich verantwoordelijk voelen, niet alleen voor hun medemens, maar ook voor waarden en normen. Een levensovertuiging is geen spel, het Humanistisch Verbond is geen club waar men in en uit loopt.

Het is hier op zijn plaats om nog eens, in alle ernst en met nadruk te zeggen, dat het Humanistisch Verbond zich in de eerste plaats richt tot hen die, om welke reden ook, zich in de kerk niet thuis voelen en wat de kerk als boodschap aanbiedt niet aanvaarden.

Het Humanistisch Verbond zal ook in 1959, en verder niet afdelen geestelijke steun te verlenen aan hen, die dat wensen, de eis van gelijkgerechtigdheid te blijven stellen. Geen kerk heeft het recht aan anderen te ontzeggen wat zij voor zichzelf opeist. Wat brood voor de een is kunnen stenen zijn voor de ander en omgekeerd. Wanneer bepaalde kerkelijke kringen het humanisme beschouwen als „de vijand op pantoffels” dan mag men zich niet verwonderen, wanneer het Humanistisch Verbond deze kringen zal beschouwen als de vijand op klompen, waarmee deze dwars door het geestelijk leven van Nederland trapt. De humanisten van velerlei schakering, van religieus tot rationalistisch, hebben alleen de boosheid van het ulevel-rijmpje: „Dit

beest is zeer kwaad, het verdedigt zich als men het slaat”.

Tenslotte een blik naar de toekomst van een wereld die nog altijd in twee machtige en wantrouwende blokken is verdeeld. Zolang er geen oorlog komt heeft deze verdeeldheid het voordeel, dat oost en west zich, niet alleen militair, tot het uiterste inspannen. Ingeslagen is de aarde bepaald niet. Wat humanisten proberen te bereiken? Dat zij, na hun dood, de wereld achterlaten iets meer bewoonbaar, iets helderder, iets waardiger dan zij hem aantreffen. Het humanisme is niet optimistisch; de mens kan onvoorstelbaar slecht zijn maar heeft ook onbegrijpelijke positieve mogelijkheden. De eis stellend van vrijheid én gerechtigheid, tracht het humanisme de wereld zo te maken, dat het voor de mens iets gemakkelijker wordt zijn positieve mogelijkheden te ontwikkelen. Zulke woorden spreekt men gemakkelijk uit. Maar men bedenkt vaak niet geheel wat ze betekenen. Men spreekt veel over rebellerende jeugd. Dan heeft men het — hoe vaag het woord ook mag zijn — over jongeren, die in opstand zijn gekomen tegen onze samenleving. Zij wantrouwen holle leuzen, overgeleverde vormen, kleurloze sleur. En zij niet alleen. Het gaat hier om een wijdverbreid gevoel van onbehagen. Als wij ernst maken met onze taak, dan zullen onze bedoelingen tot uitdrukking moeten komen in concrete motiveringen, nieuwe werkvormen en een boeiende praktijk. Dan alleen ook kan ons werk iets betekenen voor de mens, ouder of jonger, die geheel buiten dat geestelijk leven van onze samenleving staat

en van wrok ertegen vervuld is. Zulke mensen zijn er minder dan men wel eens beweert, maar veel meer dan men veelal denkt.

Maar ook waar men niet kan spreken van een dergelijk volslagen nihilisme, staan wij voor dezelfde taak. Met alle kracht en toewijding waarover de humanistische beweging kan beschikken zijn wij ook in die geest werkzaam. De vereniging Humanitas op het gebied van maatschappelijk werk, het Humanistisch Thuisfront onder militairen, enz.

Er zijn humanistische bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden. Wij zijn werkzaam met honderden beroepskrachten en vrijwilligers in arbeiderskampen, gevangenissen, in ziekenhuizen, onder de jeugd en onder ouderen; wij trachten te komen tot boeiende vormen voor menselijk samenleven. Dat alles is een pogen, bescheiden maar doelbewust. Wij zullen niet slagen, tenzij met aller daadwerkelijke hulp. Daardoor wordt mede bepaald wat wij ieder toewensen in het nieuwe jaar.

Een eenvoudiger en oprechter wens voor het nieuwe jaar kunnen wij niet bedenken. Bezint u op de taak, die de mens heeft, in toewijding aan en eerbied voor alle medemens, het leven rijker, zinvoller en waardiger te maken. Het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond hoopt de kracht en de spankracht te bezitten om in het nieuwe jaar zijn taak te kunnen vervullen, het hoopt, dat u het daarin zult willen steunen.

Wij wensen u een goed jaar!

Religie zonder openbaring¹⁾

I

Heeft de religie nog een functie in het leven van de mens of heeft zij die alleen maar gehad? En indien het eerste het geval zijn zou, is het dan te verwachten, dat de traditionele godsdienstvormen hun betekenis zullen behouden? Zo niet, wat zou er dan voor in de plaats moeten komen?

Reeds uit de titel van Huxley's boek kan men aflezen, dat het vragen als deze zijn, die de schrijver beziggehouden hebben, ook in welke richting hij een antwoord zoekt. Een poging daartoe leidde tot een opstel „Science and Religion” (Wetenschap en religie, 1923), waarvan de inhoud gedeeltelijk verwerkt, gedeeltelijk herroepen is in de eerste druk van dit boek (1929). De tweede (1957) is grondig herzien en uitgebreid.

Daaraan herkent men de humanist. Hij legt zich niet vast op wat hij aangaande zijn levensvisie eenmaal zwart op wit gezet heeft. Hij is immers met zijn zoeken nooit klaar, hij blijft in beweging, open voor nieuwe mogelijkheden en verdere ontwikkeling.

Het antwoord is een persoonlijk antwoord, „de conclusies (waartoe ik gekomen ben) zijn de mijne, niet die van een of andere organisatie”. Ook dit doet weldadig aan. Niet het humanisme wordt hier ten tonele gevoerd, niet de humanist is aan het woord, maar een humanist legt zijn visie aan anderen voor. Die mag voor deze anderen van grote waarde blijken, zij nadert hen geenszins met de pretentie gezaghebbend te zijn.

Het persoonlijk karakter van dit antwoord heeft nog een andere betekenis: er staat een levend mens achter deze beschouwingen. De auteur, zijn terughouding overwinnend, die bij de Brit nog sterker is dan bij ons, last een hoofdstuk „Personalia” in dat de lezer een boeiend beeld geeft van de geestelijke voorgeschiedenis van zijn boek. Hij vindt daar onder welke invloeden van binnenuit en van buitenaf de erin neergelegde overtuiging ontstaan is. Het beoogt krijgt er „een concrete achtergrond”, die het gemakkelijker maakt tot de kern ervan door te dringen. Klaarblijkelijk is er Huxley veel aan gelegen zichzelf „te introduceren als iemand, voor wie de problemen rondom het onderwerp godsdienst en religie²⁾ van vitaal belang geweest zijn, wiens levensloop verandert en die dikwijls in verwarring gebracht is door zijn pogingen uit de moeilijkheden van deze aard te komen en wiens wil en emoties evenzeer als zijn verstand hierbij betrokken geweest zijn.” Men kan dit hoofdstuk niet lezen en tegelijk voorbijgaan aan de uitnodiging erin vervat, hoewel niet met zoveel woorden uitgesproken, eigen gelijksoortige ervaringen te vergelijken met die van de schrijver. Men beleeft zijn moeilijkheden mee en weet na afloop: dit boek is niet in de studeerkamer ontstaan, al is het daar geschreven, maar in het leven.

II

Religie

Wel religie, maar zonder openbaring. Huxley rekent blijkbaar op een lezerskring, waarbinnen verscheidenen de waarde van iedere vorm van godsdienst in twijfel trekken. Immers, hij begint met vast te stellen, waaraan, indien men er prijs op stelt hem te verstaan, niet gedacht mag worden, als hij het woord religie gebruikt. Hij werpt daarbij veel overboord, zó veel, dat men zou kunnen menen, dat er niets overblijft. Een lange aanhaling:

„Ik geloof niet, dat er niets is, maar wel, dat wij niets weten van wat deze wereld en de natuurlijke ervaring te boven gaat. Van een persoonlijk god, hetzij Jehovah, Allah, Apollo of Amon-Ra of, zonder naam, eenvoudig God, weet ik niets.” Voor de schrijver, beoefenaar der natuurwetenschappen betekent „weten” hier: „beschikken over bewijsbare kennis, steunend op gegevens, die de ervaring verschaft.

Op deze objectieve (d.w.z. aanspraak makende op algemene geldigheid) uitspraak volgt een subjectieve, die dus Huxley's persoonlijke overtuiging weergeeft:

„Ik geloof niet in een persoonlijk god in de zin, waarin deze uitdrukking gewoonlijk wordt gebruikt” met als vervolg: „niet in het bestaan van een hemel en een hel, noch in dat van het vagevuur of het laatste oordeel”.

Minder ver gaat hij ten aanzien van een mogelijk voortbestaan na de dood:

„Wat het bestaan van een andere wereld of een ander leven aangaat, ik weet het niet. In het licht van de fysiologische en psychologische kennis valt het uiterst moeilijk te begrijpen, hoe een ziel zou kunnen bestaan los van een lichaam, maar moeilijkheden (van deze aard) zijn geen bewijs van het tegendeel.” In de voorstellingen omtrent een toekomstig leven is veel, aldus ongeveer gaat het verder, wat afkomstig is uit een cultuurperiode, die lang voorbij is. Zij worden bovendien gevoerd door reële verlangens. Echter een verlangen, hoe gerechtvaardigd ook, is geen toereikende grond voor het bestaan van datgene, waarnaar men verlangt. In de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek is wel bewijsmateriaal te vinden voor het bestaan van buitennormale verschijnselen, niet voor de onderstelling van een voortbestaan. Intussen „het feit blijft bestaan, dat wij het niet weten.”

Men ziet, al deze ontkenningen met of zonder voorbehoud hebben betrekking op begrippen en voorstellingen, die gewoonlijk als het wezenlijke van iedere godsdienst worden beschouwd. Huxley betwist, dat dit laatste het geval is, in het bijzonder ten opzichte van het bestaan van goden, of van één persoonlijk god. Hij wijst op het Boeddhisme, dat in zijn zuiverste vormen geen goden kent en op verschillende primitieve godsdiensten, waarin wel de gehele wereld als bezielend wordt gezien, maar van krachten daarbuiten, die op mens en wereld inwerken geen spoor te vinden is.

Is er een ander kenmerk, dat aan alle godsdiensten gemeen is? Dit lijkt een puur theoretische vraag, die niet iedereen interesseren zal, maar daarachter gaat een belangrijke praktische vraag schuil, die de schrijver bijzonder ter harte gaat. Is het voor de mens van deze tijd, die met de overgeleverde godsdienstige voorstellingen geen weg weet, nog mogelijk het begrip religie een positieve en levende inhoud te geven? Dat is de vraag die ons in het vervolg op dit stuk allereerst bezig zal houden.

D. H. PRINS

1) Naar aanleiding van „Religion without Revelation” (Religie zonder openbaring) van Julian Huxley, bioloog van meer dan gewone reputatie, vooraanstaand Engels humanist.

2) Men bedenke, dat het Engels slechts over een woord „religion” beschikt, terwijl wij er twee hebben: godsdienst en religie. Mij houdend aan het in onze kringen gangbaar wordend spraakgebruik, zal ik religion soms door het eerste soms door het tweede moeten vertalen.

Dr. D. H. Prins, oud-rector Groenius Lyceum, geb. 1891. Van 1910 tot 1917 werkzaam bij het lager onderwijs, daarna bij het middelbaar en voorbereidend hoger. Studeerde op latere leeftijd wis- en natuurkunde in Amsterdam, promoveerde op een kennistheoretisch onderwerp in 1933.

De mens in het bedrijf

VII.

Rassenkwestie?

De dagelijkse arbeid was nog maar nauwelijks begonnen toen de telefoon rinkelde en een afdelingschef meedeelde, dat Jan en Piet handgemeen waren geweest. De achtergrond kende hij niet. Piet weigerde om verder met Jan samen te werken. Terwijl Jan en Piet onderweg waren naar de spreekkamer, vroeg ik mij af hoe dit mogelijk was. Beiden stonden bekend als een paar flinke jonge arbeiders, die altijd met plezier hun werk verrichtten. Hun samenwerking was altijd goed geweest.

Jan was het type van de levenslustige gezonde Hollandse jongen. Piet was het prototype van de rustige en bescheiden halfbloed.

Rood aangelopen en met nijdige ogen kwamen beiden binnen.

Jan vertelde dat hij Piet geslagen had, omdat deze weigerde een schroevendraaier aan te geven, die Piet op de grond gegooid had.

Piet zijn lezing was anders.

Volgens hem had Jan zonder enige aanleiding een kwetsende opmerking gemaakt over zijn huidskleur. Daarop was hij boos geworden en had hij inderdaad de schroevendraaier op de grond gegooid en geweigerd deze op te rapen.

Uit het verdere gesprek bleek dat Jan de avond tevoren in contact was geweest met een groep Hollandse jongeren, die een groep gerepatrieerden had afgetuigd.

Aan Jan werd gevraagd of hij dacht dat de waarde van de mens alleen bepaald werd door zijn huidskleur. Hij bleef hierop het antwoord schuldig en keek als de beledigde onschuld voor zich. Daarop volgde de vraag naar de leeftijd van beide vechtersbazen. Jan gaf ietwat schroomvallig toe dat hij 26 jaar was. Piet was 17 jaar.

Toen verbaasde mij de reactie van Jan, die zei:

„Meneer, nu besef ik hoe gemeen het van mij was een jongen van 17 te slaan. Ik ben 26 en weet eigenlijk ook wel dat er menselijk tussen blank en bruin geen verschil bestaat. Maar ja, als anderen neerzien op een bruine huidskleur ga je gauw mee doen. Het zal niet meer gebeuren.”

Beiden verlieten kort daarop de spreekkamer als goede kameraden.

Heeft Carl Ewald niet eens geschreven, dat rassendiscriminatie de meest besmettelijke ziekte is?

K.

Van benadering tot ontmoeting

In het *Erasmushuis* te Utrecht werd op 20 dec. '58, met enige plechtigheid, een cursus geopend in „benaderingstechniek” voor de geestelijke raadslieden van het Hum. Verbond. Op 6 zaterdagmiddagen zal, onder leiding van de heren van Wieringen en Pols gesproken worden over de wijze waarop de vrijwillige geestelijke verzorgers en verzorgsters hun cliënten – in de arbeiderskampen, in de ziekenhuizen, in de gevangenissen en overal elders waar de geestelijke verzorging een rol speelt of gaat spelen – moeten benaderen. Opdat hun werk vruchten zal afwerpen.

Een veertigtal raadslieden, uit het gehele land gekomen – uit Zuid-Limburg en uit Groningen op de vrije middag, wilt u dat bedenken – luisterden met gespannen aandacht naar de openingswoorden van de algemene voorzitter van het H.V. die uiteenzette wat, volgens de humanist, geestelijke verzorging was. Hij wees erop, dat het voordelen en nadelen heeft, dat dit werk geheel of bijna geheel in handen is van vrijwillige krachten. Een voordeel is het enthousiasme en de bereidwilligheid der werkers, een nadeel is, dat de scholing nog maar zwak is en dat dit werk de mens zo opeist en in beslag neemt, dat alle vrije tijd en soms meer dan de vrije tijd, wordt gebruikt. De offers zijn wel erg groot. Onwetendheid en soms twijfel aangaande het humanistische geestelijke werk heerst er nog al te vaak.

Het is niet het werk van de dokter, niet het werk van de psychiater, niet het werk van de maatschappelijke werker. Daar waar zij hun taak vervuld hebben en de persoon weer in het „gewone spoor” is gekomen, kan de geestelijke raadsman zijn werk beginnen, dat natuurlijk niet hoeft te wachten op dat moment. De mens is meer dan een biologisch wezen, een psychisch wezen en een maatschappelijk wezen. De totale persoon is meer dan de optelsom der delen. De geestelijke zorg richt zich op de totale persoon en wel zo, dat een zinvol en rijk leven zich kan gaan ontplooiën. De mens moet zich leren aanpassen en de remmen die hij heeft en die hem belemmeren om zich te ontplooiën tot dat wat hij, krachtens zijn mens-zijn zou kunnen zijn, moeten weggenomen worden. Dat kan bijna niemand zonder hulp en zeker niet zij, die meestal juist door en in conflict zijn gekomen met de omgeving.

De functie van een paddestoel is, na zich uit de grond te hebben gewerkt en na zich te hebben ontplooid, een ogenblik, tussen eeuwigheid

en vergankelijkheid, tot een volledige paddestoel te worden, voor hij in de oerpap terugkeert, haalde de voorzitter aan uit ter Braak. Met de mens is het in wezen niet anders. De mens leren leven, met zijn tekorten, in een zinvol bestaan, dat is de hoge taak van de geestelijke verzorger. Daar de mens geen proefkonijn is moet de geestelijke verzorger zo deskundig mogelijk het instrument leren gebruiken.

De heer Pols zette uiteen hoe de cursus georganiseerd is, vertelde iets van het werk in de gevangenissen en tenslotte sprak de heer Toornstra, voorzitter van de commissie van advies voor de geestelijke verzorging van gedetineerden, en uitte de beste wensen voor het welslagen der cursus.

Hiermede was de officiële opening van deze eerste landelijke cursus voorbij en de cursisten gingen aan het werk.

Weinigen, ook in het H.V., beseffen hoe belangrijk deze kant van het werk van het H.V. is. Hij of zij, die twijfelt aan de waarde van de humanistische geestelijke verzorging heeft nog onvoldoende nagedacht over het humanisme en meent zeker, dat het een levensbeschouwing voor intellectuelen is, die tot niets verplicht.

„Vrije geluiden” - binnen de kerk

De „Kirchenfunk”-redacteur van de Zuid-duitse Radio-omroep, Hans Jürgen Schultz, heeft zijn zeer geïnteresseerde toehoorders maandenlang vergast op een gedegen en bevoegde „Kritik an der Kirche”.

De vraag van Schultz was: „Merkt de kerk eigenlijk wel wat voor een geweldige uitdaging de moderne ontwikkeling van techniek, politiek en maatschappij, maar ook van kunst en geesteswetenschappen, betekent?”

Schultz had veertig onderwerpen geformuleerd; als spreker hiervoor zocht hij mannen aan, die wel overtuigde protestanten of katholieken waren, maar wegens hun kritische houding bekend stonden. Naast de zondagochtendlezingen liep nog een tweede serie op dinsdagmiddag: „kritiek aan de kerk” van Kierkegaard, Dostojewski en Bernanos. Behandeld werden o.m. thema's zoals: Wat verwachten wetenschapsmensen, vrouwen, joden, kleurlingen, communisten, buitenkerkelijken en de jeugd van de kerk?

Zoals „Der Spiegel” bericht, zijn er harde woorden gevallen – over de „moeilijk te verdragen aanmatiging van de (prekende) dominees”, de „totale functieloosheid van de kerk”, van clericale „managers” en „geldkloppers”, van „modieuze geestelijken, die de dure auto als bewijs voor hun avantgardistische christe-

lijkheid beschouwden” en van de kerk „die haar bestaan nog te danken heeft aan het feit, dat zij niet au sérieux genomen wordt.”

De lezingen baarden een geweldig opzien. Stapels brieven kwamen bij de radio-omroep binnen, – haast alle instemmend. Nu kwam ook de clerus in het geweer: de aartsbisschop van Freiburg dreigde in toespraken „stappen te willen ondernemen”; de gehoorzame CDU-parlementariërs, de pers gaven krachtig uiting aan hun verontwaardiging. Toch is het tot nu toe nog geen rel geworden: tenslotte waren de sprekers geen atheïsten en vrijdenkers! Een enorme klap voor de clerus was het ook, dat de grootste roomse uitgeverijen erom vochten de gebundelde lezingen uit te mogen geven, – zaken zijn zaken. Het boek is intussen in een grote oplage verschenen: H. J. Schultz, Kreuz-Verlag, Stuttgart; 336 Seiten. brosch. 7,80 mk.

Ik heb wel eens de indruk, dat de omroeporganisaties graag ideeën overnemen, die het elders goed „doen”. Wanneer nu zelfs in het clericale dorado van Adenauer zulke vrije geluiden een groot en geïnteresseerd gehoor vinden, zou dat niet ook een suggestie inhouden voor onze vrije omroep-verenigingen?

H.H.

Rekenschap

Het laatste nummer van de vijfde jaargang van *Rekenschap* opent met een fraai gedicht van de hand van Herman v.d. Bergh, *Gelijken*. Het is merkwaardig en verheugend te bemerken dat de dichter, die, in de generatie van '10, naar voren sprong met zijn verzen, na lange jaren zwijgen, weer schrijft. Van zijn creatieve vermogen is blijkbaar niets verloren gegaan, zijn denkbeelden zijn breder en dieper geworden. Wij citeren het slot:

Als gij, ben ik stem die zichzelf vertelt
met het bruisen van de bergbeek,
stem die wordt, als de uwe, stem van zee

en als ik spreek van mij
spreek ik van u.

Stuiveling's studie *De Mens tussen dogma en denken*, begonnen in *Rekenschap* 3, wordt hier besloten. De studie is, als alles wat Stuiveling schrijft of zegt, eenvoudig subliem van stijl en van bouw buitengewoon knap, omdat de kennis van de materie, die behandeld wordt, zo groot is. Wij zouden weinig auteurs weten in ons land, die in de fraaie vorm, in zo kort bestek zo'n visie wisten te geven op het probleem. Het thema is het volgende. De kloof tussen geloof, of liever gedogmatiseerd en door de kerk gesanctioneerd wereldbeeld en de resultaten van de wetenschap is soms vrij klein, soms zeer groot geweest en altijd zijn de kerken aarzelend, schoorvoetend en door de omstandigheden gedwongen, zich gaan aanpassen aan de stellige resultaten van de wetenschap. Nooit is er op wetenschappelijk, sociaal of cultureel gebied van de kerken zelf – wel van kerkelijk gelovigen natuurlijk – iets vernieuwends, iets wat perspectief bood, uitgegaan. En ook nu passen de kerken zich maar heel langzaam en aarzelend en angstig en weerstrevend aan het moderne wereldbeeld aan. Dit is, voor verreweg de meeste predikanten en voor tal-

loze priesters het zwaarste probleem; zij moeten dingen verkondigen en leren waaraan zij innerlijk niet meer geloven; Adam en Eva, duivel, scheppingsmythen enz. enz. enz. Stuiveling somt dit achteraan hinken en verketteren van het nieuwe indrukwekkend op.

Jammer is, dat de toon van de studie toch eerder past in de vorige eeuw dan in 1958. Stuiveling, als redelijk denkend en bijna profetisch geladen humanist kan zich eenvoudig niet voorstellen dat medemensen dogmatisch gelovig kunnen zijn en dat maakt dat hij ergert terwijl hij wel volstrekt verdraagzaam is. Wij weten nog goed hoe schandelijk geïrriteerd en onzakelijk er tegen Vestdijk is gepolemiseerd, over de godsdienst. Wij hopen dat de reacties op dit artikel zakelijker zullen zijn maar wij

vrezen ervoor. Hoe dan ook, wij kunnen er in dit bestek niet nader op in gaan, een opmerkelijk en buitengewoon inspirerende studie.

T. T. ten Have's causerie over *Televisie als medium van cultuur*, gehouden bij de uitreiking van de televisieprijs „Prins Bernhard Fonds”, is het overdenken dubbel en dwars waard maar is, o.i. een aanvechtbaar stuk en het nummer eindigt met een studie over *Het hooglied van de creativiteit*, over H. Marsman en het humanisme, van de hand van J. P. van Praag, in 1943-'44 geschreven; een indringend en verhelderend stuk. Het moet ons van 't hart, dat wij de *Kronieken* van de hand van B. W. Schaper missen. Overigens een zeer belangrijk nummer.

B.

Bergbeklimmen als geestelijke activiteit

Dat bergbeklimmen lichamelijke activiteit vergt kan ook de permanente dalbewoner begrijpen. Doch dat de alpinist ook geestelijk actief is, weet waarschijnlijk alleen hijzelf. En toch is dit wellicht het voornaamste dat de liefhebber der bergen er toe brengt steeds weer tot de Alpen terug te keren, andere streken te verkennen en toppen te beklimmen.

Uitgerust met bergschoenen, rugzak en andere benodigdheden gaat de alpinist op weg. Natuurlijk neemt hij eerst een vervoermiddel om naar de streek van zijn keuze te komen. Maar daarna zal hij vele dagen nog slechts te voet gaan. Allereerst leidt een pad hem omhoog. Het kan vermoeiend zijn, de eerste dag een rugzak van tien kilogram een kilometer te moeten omhoog duwen! Maar hij wordt beloond door de prachtige natuur om hem heen, wouden, een rijke plantengroei en beneden hem het groene dal, waardoor een riviertje stroomt en waarin de verspreid liggende huizen met hun rode daken en wit gepleisterde wanden allengs kleiner worden. Voor of liever boven hem schijnt de zon door de bladeren en een verre grijze en plaatselijk wit besneeuwde bergtop kan af en toe reeds even in het gezichtsveld komen.

Deze eerste dag is een aanloop, want na een goede nachtrust in de eerste berghut begint het alpinisme pas werkelijk. Op deze hoogte zijn begaanbare paden schaars, plantengroei houdt spoedig op en wij komen op de grillige aardkorst, gestold in een proces van miljoenen jaren, versteend tot onveranderlijke vormen. Het wordt kouder. Boven drieduizend meter hoogte is de aarde onbewoonbaar, sporadisch vinden we viervoeters of verdwaalde vliegen. Gebieden van eeuwige sneeuw en ijs beginnen.

De alpinist wil hoger. Nu moet hij vertrouwen op zijn waterdichte schoenen en zijn kleding. Er voert een sneeuwheiling omhoog, dan staat hij op het begin van de gletscher. Nu wordt alléén marcheren niet zonder gevaar, zodat een groepje gevormd wordt van drie of vier personen dat zich op regelmatige afstanden aan een lang touw bindt. Na deze procedure gaat de ploeg verder, gestadig lopend, het touw gespannen. Voorop loopt vaak een berggids, die de begaan-

bare plaatsen van de gletscher van de onbegaanbare weet te onderscheiden. Wordt het steiler, dan heeft de alpinist een Pickel, die hij diep in de sneeuwlaag kan steken ter meerdere steun. Wordt het nog steiler, dan moet de voorste man wellicht treden hakken in het ijs.

Boven ons schijnt de zon, de fel-witte sneeuw verblindt ons. Gemaskerd met een sneeuwbril gaan wij vooruit. Voor ons zien wij de top, die wij bereiken willen, zich aftekenen tegen de hemel. Uren gaans kunnen ons nog van hem scheiden, ofschoon hij misschien dichtbij lijkt.

De schijn bedriegt hier. Er kunnen nog moeilijke traverses komen, lastige klauterij over rotsen, schuifelen langs kloven in het ijs en vallen en opstaan op gladde beijdsde hellingen. Menig bergbeklimmer is reeds door plaatselijk ongunstige omstandigheden of mist genoodzaakt geweest de weg terug te gaan.

Als alles meeloopt bereiken we de top. Hier kan het zijn dat nevel ons elk uitzicht ontnemt. Toch heb ik nooit één alpinist hierover horen klagen. Het sportieve genoegen helpt hem er in dit geval overheen. Doch van welk een uitzicht genieten wij als de zon wel schijnt! Om ons heen bergen, grijs op hun naakte plekken, elders zuiver wit. Aan de horizon blauwe silhouetten van andere massieven. Daarvóór blauw in alle nuanceringen, overgaand in groen. We ontwaren in de verte dalen die ons helpen ons op de landkaart te oriënteren. Ook zien wij miniatuurhuisjes en dorpen, temidden van groen.

De door de mens onverstoorde natuur kan men nergens zo goed waarnemen als in de bergen. Toch is ook dit iets wat de mens moet leren, precies als het zich kunnen inleven in de beeldende kunst. Voor de grote kunsthistoricus Friedländer gingen natuurbeschouwing en begrip voor kunst hand in hand, zij beïnvloedden elkaar.¹⁾ Reeds Dante beschrijft in het tweede deel der Divina Commedia het beklimmen van een berg. In de op hem volgende tijd heeft de mens geleerd zijn omgeving met andere ogen te zien. Burckhardt schetst²⁾ hoe het verblijven in de natuur doel in zichzelf werd en natuur-

beschrijving een zelfstandige literaire uiting. Petrarca geeft als een der eersten het bergbeklimmen weer, ofschoon „in zijn omgeving het doelloze beklimmen van bergen nog iets ongehoords was.”

E doch, ook ruw weer kan ons in de bergen overvallen. Dan kunnen we door de dikke mist onze voorman nauwelijks meer ontwaren, de wind huult en koude sneeuw jaagt ons in het gezicht. Alles om ons heen is grijs-wit. Nu is het uitkijken geblazen waar we onze voeten neerzetten! Tijdens de afdaling zien we dan plotseling in de verte de hut waar we op afdalen.

Hier komen we aan het einde van de middag aan, moe en in het vooruitzicht van een goede maaltijd. -

De bergsport wordt door velen beoefend. Hij bevredigt ruimschoots die merkwaardige behoefte van de mens om enigszins riskante dingen te ondernemen. Aan de rand van een afgrond staan, lopen of hangen is voor een alpinist normaal. Toch is het aan zijn vrije keuze overgelaten om die touren te ondernemen wier graad van moeilijkheid met zijn kundigheid en ambities overeenkomen. Hij riskeert minder dan degene die met topsnelheid over een autoweg voortrent, op weg naar de volgende conferentie.

De bergsport gaat met stevige schoenen, niet met snelheid gepaard. Het is de sport voor denkers. Nietzsche kreeg zijn schoonste invallen tijdens zijn bergwandelingen in Italië. Op grotere hoogte neemt men afstand van de dingen. Dante vergat, voor de tijd van zijn hemelse reis, zijn aardse leven toen hij op de top van de berg in de Lethe werd ondergedompeld.³⁾ Van boven lijkt alles beneden zo klein, klein.

Misschien ontmoeten wij elkaar volgend jaar, lezer, op de Gran Zebbru of de Wildspitze.

J. HIRSCH.

1) *Von Kunst und Kennerschaft*, 11.

2) *Die Kultur der Renaissance in Italien* IV 3.

3) *Purg. XXXI*.

IK denk er ZO over

Humanistische vragen aan het Humanistisch Thuisfront

Voor de discussie over de taak van de geestelijke verzorging van buitenkerkelijke dienstplichtigen zou ik graag twee vragen aan de orde willen stellen.

1. Wat kunnen wij doen om dienstweigeraars te beschermen tegen de soms door en door ondeskundige en/of onruiterlijke ondervraging door de betrokken instanties? Ik heb — als paedagoog en intellectueel — er vaak met grote verontwaardiging kennis van genomen, dat academici zich niet schamen te trachten die arme kerels, die toch al alles tegen zich hebben, met strikvragen in de war te brengen en te „vangen”, die sedert generaties als voorbeelden in alle leerboeken over de Logica te vinden zijn (op de manier van: „Jij bent dus tegen gebruik van geweld; maar wat doe je dan als eens een onverlaat je moeder of je meisje enz.? Zou je dan niet ... enz.?”)

2. Nog een paedagogisch discussiepunt. — Enige tijd geleden stuurde mij een oud-leerling de „Legerkoerier, officieel orgaan van de Koninklijke Landmacht.” Aangestreept was er een stuk SS-poëzie over de guerilla in Nieuw-Guinea: een walgelijke slachtpartij, waarbij het morele en culturele verschil van Nederlandse soldaten en Papoease kannibalen pas weer duidelijk wordt, wanneer de Papoea's de lijken verorberen en de Nederlandse aanvoerder het geheel tot een langgerekt spannend verhaal verwerkt.

De begeleidende brief van mijn vroegere leerling was nogal schamper: „De opvoeding die jullie (ouders, leraren, kerk, NJN enz.) ons doen geworden is niet erg doordacht. Als men een meisje later in een matrozenkroeg wil laten werken, is het niet zinvol, haar in een Franse nonnen-kostschool te laten opvoeden...”

Ik heb dit probleem aan de redactie van de „Legerkoerier” voorgelegd. Hier de kern van het antwoord:

„Wat nu de Nederlandse soldaat betreft, deze wordt uiteindelijk opgeleid voor een gevechtstaak in oorlogstijd. Zijn gehele militaire vorming richt zich op dit doel: hem vertrouwd te maken met zijn wapens, met de realiteit van het slagveld, hem te harden, lichaamlijk en geestelijk, om hem zo de beste kansen te geven, indien hij ooit in een oorlog de wapens zou moeten gebruiken. In dit licht kunt u ook de publikatie van de artikelen over Nieuw-Guinea beschouwen.”

Ik kan niet ontkennen, dat ik deze brief in zijn soberheid en oprechtheid buitengewoon imponerend en sympathiek vind. De schrijver zegt ronduit waar het voor hem op staat; hij kletst niet schijnheilig en kwasie-filosofisch om de zaak heen en hij zit ook niet verlegen met zijn eigen overtuigingen.

Wat hierop het even helder en onbewimpeld antwoord van het Humanisme is — daarover na te denken, zou niet slechts zaak van het Thuisfront moeten zijn. HEIN HERBERS

Commentaar

De vragen van de heer Herbers werden mij door de redactie toegestuurd voor eventueel commentaar. Ik zou er het volgende over willen zeggen:

De eerste vraag is m.i. verkeerd gericht. Indertijd is de afspraak gemaakt tussen Humanistisch Thuisfront en Humanistisch Verbond dat de eerstgenoemde organisatie zich zou bezig-

houden met de geestelijke verzorging van militairen terwijl het Verbond zich met de dienstweigeraars zou bezighouden. Voor zover mij bekend heeft het Verbond dan ook een raadsman voor dienstweigeraars terwijl verder een der vooraanstaande leden van het Verbond, naar ik meen, deel uitmaakt van de z.g. commissie van onderzoek. Het lijkt me dus de taak van deze mensen om uit te maken of het door Herbers gestelde juist is of niet en wat er eventueel aan gedaan zou kunnen worden. Het Humanistisch Thuisfront heeft hier m.i. geen taak.

De tweede vraag stelt het geestelijk kwaad van een oorlogsvoering en dus ook van een voorbereiding op een eventuele oorlogsvoering aan de orde. Ik ben het met Herbers en de commentator van de Legerkoerier eens dat we daar geen doekjes om moeten winden. Wat we doen is zonder meer afschuwelijk en mensonterend. Ik heb het artikel in de Legerkoerier niet gelezen en heb daar dus op zichzelf geen oordeel over. Indien de Nederlandse regering, en met haar het grootste deel van het Nederlandse volk, toch meent dat vandaag een bewapening noodzakelijk is, dan is dat niet omdat die regering niet op de hoogte zou zijn van de afschuwelijkheid van iedere oorlogsvoering en met name van de moderne oorlogsvoering maar omdat zij meent dat alleen langs deze weg een dreigende wereldoorlog misschien voorkomen kan worden en ook omdat zij meent dat het toelaten van de verbreiding van dictatuur, concentratiekampen en verbanningsoorden eveneens tot afschuwelijke en mensonterende situaties voert.

Het is best mogelijk dat de heer Herbers geen geloof heeft in de ingeslagen weg, het is de vraag of hij een andere, begaanbare weg weet aan te geven.

Het Humanistisch Thuisfront heeft niet tot taak vóór of tegen de bewapening te kiezen. Het Thuisfront staat op het standpunt dat waar deze bewapening een feit is het gebieden de noodzaak is om de duizenden jonge mensen die daaraan moeten deel nemen niet aan hun lot over te laten maar hen geestelijk bij te staan in de grote moeilijkheden en zorgen die zij, ook in vredetijd, ondervinden. Daarover kan men honend zijn schouders ophalen. Dat deert mij niet. Ik weet dat vele buitenkerkelijke jongemensen in de militaire dienst dankbaar zijn dat wij bereid zijn naast hen te staan. Ik weet ook dat wij tegenover de afschuwelijke situatie waarvoor wij geplaatst zijn slechts weinig kunnen uitrichten. Dat is voor mij geen reden om er mee op te houden. En dan kan ik het ergens weer geheel met Herbers eens zijn: De afschuwelijke consequenties van het ingenomen standpunt en de nog belangrijker vraag hoe we ooit weer in de wereld uit de impasse geraken, is zeker geen vraag die aan de Thuisfronten behoort te worden overgelaten, integendeel het zijn vragen waarmee iedere werkelijk levende bevolkingsgroepering zich intens zal moeten bezighouden. Ook de humanistische.

Ik geloof persoonlijk niet dat de pacifisten in Nederland, voor zoverre zij op het standpunt zouden staan dat het Westen eenzijdig tot ontwapening zou moeten geraken, een werkelijke bijdrage leveren tot ontspanning in de wereld. Integendeel ik ben van mening dat wij door zulk een eenzijdige ontwapening het gevaar van oorlog en dictatuur naar ons zouden toehalen. Aan de andere kant is het duidelijk dat we ook niet kunnen blijven doorgaan op de weg die nu is ingeslagen. Daarmede staan we opnieuw voor de

geweldige wereldproblemen van deze tijd. Voor zover mij bekend is nog door niemand een duidelijke uitweg uit de moeilijkheden geweest. Waarschijnlijk is dat ook niet mogelijk. Toch meen ik dat de gedachte dat de moeilijkheden van deze wereld niet langs de weg van oorlogsgeweld kunnen en mogen worden opgelost terecht wint. Het aanwakken van deze gedachte beschouw ik als een humanistische opgave van de eerste orde. Daarover zullen Herbers en ik niet van mening verschillen. Overigens meen ik dat in afwachting van een werkelijke mogelijkheid tot ontspanning en ontwapening (die we zeker niet passief dienen af te wachten) het werk van het Thuisfront tot hulp van de Nederlandse jonge mensen die de dienstplicht moeten vervullen behoort door te gaan. Met grote toewijding. Daarin zullen Herbers en ik wel van mening verschillen. H. LIPS

Polaire spanning

Aansluitend aan wat de heer Veen schreef in M. en W. van 6 december 1958 zou ik graag nog enige opmerkingen willen maken. Ik ben het geheel met de heer Veen eens wanneer hij zegt dat het religieuze betrekking heeft op het „ondoorgroondelijke”. Deze ondoorgroondelijkheid hangt samen met het reeds eerder signaleerde menselijke „afstand nemen”: de totaliteit van het zijnde (door mij het Omvangende genoemd) splitst zich in bewustzijn en redelijk denken, die de mens van nature eigen zijn, altijd weer in „ik en het andere” (of anders gezegd, in subject en object). Het zou dus juist zijn te zeggen dat het religieuze een gebied omvat dat voor het redelijk denken ondoorgroondelijk is. Wij kunnen er natuurlijk wel over denken, maar daarbij ontsnapt juist ten gevolge van de geaardheid van het denken zelf het wezenlijke altijd weer. Daaruit volgt nu echter voor mij geenszins dat we dit gebied daarom verder maar in het midden zouden moeten, of zelfs zouden kunnen laten. De mens zou geen mens zijn als hij niet altijd op weg was zijn grenzen te overschrijden, zonder dat hij overigens kan verwachten deze ooit definitief achter zich te zullen kunnen laten; het aanduiden van grenzen is echter reeds een begin van grensoverschrijding.

Uit het bovenstaande mag niet afgeleid worden dat ik het religieuze zou willen vereenzelvigen met het „irrationele” of het „bovennatuurlijke”. Dit zou een overslaan zijn naar het andere uiterste: de ontkenning van de natuurlijke begrensdeheid van de mens, en van de onmisbaarheid van de „toets der rede” voor het mens-zijn. Het religieuze ligt echter in een ander vlak dan de tegenstellingen rationeel-irrationeel en natuurlijk-bovennatuurlijk. Het religieuze is dan ook niet het stellen van onbeantwoorbare vragen, en evenmin een zich beroepen op bovennatuurlijke machten, maar de beleving van de polaire spanning in onze verhouding tot het Omvangende, dat in zich verenigt de polen die door het denkende bewustzijn noodzakelijkerwijs gescheiden worden.

Naar mijn persoonlijke ervaring kan het Omvangende in ons leven een levende werkelijkheid zijn, het kan ons „aanspreken”, en wel in de allereerste plaats daarin dat wij ons bewust worden van zekere primaire eisen die aan ons als persoon gesteld worden (in laatste instantie niet door ons zelf of door de gemeenschap), eisen die voor ons zelf een zeer direct en onvoorwaardelijk karakter kunnen dragen. Als voorbeeld noem ik de eis om zich in eigen leven in vrijheid te verwezenlijken, en de zedelijke eis, die ons bepaalde innerlijke, in laatste instantie niet in rede of traditie gefundeerde normen verschaft voor de verhouding met onze medemens. J. FABER

Kracht en gevaar van het moderne humanisme

Mag ik naar aanleiding van het laatste stuk van de heer Veen een en ander opmerken? Het is dan nodig opnieuw Einstein te citeren:

„Het weten van het bestaan van het voor ons ondoorgrondelijke, van de manifestaties der diepste wijsheid en stralendste schoonheid, die voor ons begrijpen slechts in hun primitiefste vormen toegankelijk zijn, dit weten en voelen vormt de ware religiositeit; in deze zin, en slechts in deze, behoort ik tot de diep religieuze mensen.”

De heer Veen zegt nu, dat deze uittaling van Einstein steeds een rustpunt, een conclusie van zijn bezinning heeft gevormd. Hij merkt later op, dat het woord ondoorgrondelijk wijst op een grens van de geestelijke capaciteiten van de mens. „Ik kan niet aannemen, dat bij Einstein... desondanks een verlangen aanwezig was om die grens te overschrijden. Onderzoekingen in alle richtingen, binnen deze grens, zal iedereen op prijs stellen.”

De vraag die bij mij opkomt, is deze: wat verstaat de heer Veen precies onder het overschrijden van een grens? Indien het woord „ondoorgrondelijk” in strikte zin op een grens van het menselijk ervaringsvermogen wijst, hoe komt het dan eigenlijk, dat dit woord bestaat en voor ons betekenis heeft? Immers de

mens, die slechts het doorgrondelijke kan denken of voelen, zal nooit toekomen aan besef van het ondoorgrondelijke.

Hier komt bij, dat Einstein zich „diep religieus” noemt juist omdat het weten van het bestaan van het ondoorgrondelijke voor hem een werkelijkheid is. En hij voegt er nog iets aan toe. Hij spreekt in één en hetzelfde verband van de „manifestaties der diepste wijsheid en stralendste schoonheid.” Geeft hij hiermee niet te kennen, dat voor hem de hoogste vormen van creativiteit van de mens samenhangen met dit onverklaarbare, ondoorgrondelijke gebied?

Uit wat de heer Veen schrijft krijg ik sterk de indruk, dat hij het ondoorgrondelijke slechts in negatieve zin interpreteert, als iets, dat geen wezenlijke en zeker geen praktische waarde heeft voor de mens. Terwijl Einstein's uittaling daarentegen zeer positief is gesteld. En hoe zouden trouwens mensen als Freud en Einstein ooit tot hun grote ontdekkingen zijn gekomen, indien hun onderzoekingen zich bij voorbaat tot een vastgestelde grens hadden moeten beperken of hadden moeten aansluiten „bij een der bekende terreinen”?

Ik ben er diep van doordrongen, dat de mens er altijd naar moet streven redelijk te denken en zijn gedachten zo helder mogelijk te formuleren. Dit uitgangspunt van het humanisme onderschrijf ik voor de volle 100%. Maar de grens, waarbinnen de geestelijke capaciteiten

Lezingen voor de radio

11 januari, 9.45 uur (VARA): H. G. Cannegieter over „Verbeeldingswereld en werkelijkheid”;

18 januari, 9.45 uur (VARA): prof. dr. G. Stuiveling (onderwerp wordt nog aangekondigd);

25 januari, 9.45 uur (VARA): P. N. Kruyswijk over „Door eenzaamheid verbonden”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Losse nummers f 0,25.

van de mens zich kunnen doen gelden, betekent ook voor mij – evenals voor mevrouw Reddingius – een „uitzicht naar een steeds wijkend verschiep”. Redelijk denken en religiositeit in de zin van een sterk en voortdurend aanwezig besef van het ondoorgrondelijke van het leven sluiten elkaar allerminst uit. En hoe belangrijk, hoe waardevol het praktische humanisme mag zijn, de humanist zal toch ook altijd „laatste vragen” moeten stellen – of deze nu „onbeantwoordbaar” zijn of niet.

W. JOS DE GRUYTER

Een herinnering

Ik weet nog heel goed hoe het was, als ik als jong advocaatje, nu ongeveer veertig jaar geleden, in het oude huis van bewaring in Almelo kwam.

Wanneer je door de zware deuren binnenkwam klonk een kort bevel, en meteen stonden de mannen, die in de lange gang aan het schrobben waren met het gezicht tegen de muur. Zo liep je dan de gang door en ik weet niet wie zich meer vernederd gevoelden, die mannen of ik. Als je de gang door was en je wilde naar het spreekvertrek, moest je de binnenplaats over die aan beide zijden grensde aan de lichtkooien. De mannen die daar liepen kregen een zelfde bevel, maar voor ze tegen de muur stonden hadden ze met een glimp gezien dat het een juffrouw was die langs liep, en dat was dan vaak aanleiding tot grappen, niet zulke mooie natuurlijk.

Het gebouw rook altijd naar stokvis. Blijkbaar was er heel wat van dat gerecht dat toen beschouwd werd als een goedkoop en voedzaam eten, in voorraad.

Soms kwam je niet in de spreekkamer maar in de cel. Als je binnen wilde gaan week je onwillekeurig even terug uit angst om te stikken in die benauwde lucht. Maar je overwon dit gevoel met de gedachte dat die bleke man, die daar op je wachtte, toch ook nog leefde.

En nu als je binnen komt zijn er ook vaak mannen aan het werk. Ze gaan rustig door, beantwoorden je groet beleefd en niemand neemt het hen of mij kwalijk als we enige woorden wisselen.

En het gebouw en de cellen? Ja, dat is ook allemaal anders. Een nieuw huis. Licht en lucht. Opklapbedden met ombouw.

Ik ben opgegroeid in een tijd die geloofde aan vooruitgang. Zelf deed ik het ook. Twee wereldoorlogen, concentratiekampen tijdens en na de oorlog, gruwelen in Algerije en elders hebben dat wel anders gemaakt.

Maar als ik dat gebouw binnenkom en ik zie de mannen rustig doorwerken en groeten, dan ben ik soms heel even geneigd er toch weer in te geloven.

H. G. VETH

Trefpunt van twee soorten humanisten

Het gesprek met de heer Veen vind ik te waardevol om af te breken. Ik wil het van mijn kant graag nog éénmaal voortzetten, niet als gesprek tussen twee mensen, maar tussen twee soorten humanisten, die worden onderscheiden in „rationeel” en „religieus”.

Deze onderscheiding schijnt mij onjuist. Hoe rationeel de levensbeschouwing van een humanist ook mag klinken, zijn levenshouding heeft haar oorsprong in wat door het logisch denken noch te ontdekken, noch te bewijzen valt en dikwijls door de feiten aanvechtbaar schijnt: geloof in menselijk waardebesef en een zedelijke impuls, die dringt tot leven volgens dit waardebesef.

Wanneer wij spreken van „religieus humanisme” is de vraag, wat onder „religieus” wordt verstaan en de mogelijkheid tot misverstand is hier groot. De religieuze mens heeft (ook wanneer hij niet tot een kerk behoort) een innerlijke zekerheid, die zijn leven beheerst: hij gelooft in de oorsprong van wat de humanist „zedelijke impuls” noemt, dus in een onkenbare macht, die uit duisternis naar het licht dringt. Zijn innerlijke zekerheid wordt soms ondermijnd door eigen leed en wereldleed, maar hij ervaart deze onzekerheid als inzinking, die weer overwonnen zal worden.

Wanneer ik mijzelf afvraag of ik op deze wijze „religieus” ben, moet ik „neen” zeggen.

Onzekerheid kan ik niet als inzinking beschouwen, zij is voor mij even essentieel als dat wat telkens weer flitsgewijze die onzekerheid doorbreekt. Hier is geen weten, zelfs geen innerlijk weten, alleen een zich plotseling opgenomen voelen in de ondoorgrondelijkheid van het leven – het ervaren van een in de uiterlijke werkelijkheid ongekende éénheid en samenhang.

Ook wanneer dit telkens opnieuw en telkens intenser wordt beleefd, blijft het feit bestaan van het menselijk onvermogen zichzelf en de wereld anders dan gespleten te zien.

Wel is er de troostrijke kant, die Einstein

heeft aangeduid: „diepste wijsheid en stralende schoonheid” – maar daarnaast duistere afgronden en huiveringwekkende zinloosheid.

Hier rijst het vraagteken van mens-zijn – hier staan wij aan de grens van onbetreedbaar gebied – hier is geen weg waarlangs iets valt te „bereiken” – geen antwoord wordt op de laatste vragen verwacht.

Wanneer dan de onbeantwoordbare vragen toch worden uitgesproken, is dit een appèl aan de medemens: het uiten van eigen verwondering en verbijstering, om die met anderen te delen.

Alle spreken is hier stamelen: wie met het vraagteken van mens-zijn worstelt, weet dat hij alleen met zijn leven antwoorden kan.

En hier is het trefpunt met de humanist, die alle onbeantwoordbare vragen als nutteloze ballast overboord gooit en tot zichzelf zegt: „ik vind toch geen antwoord, laat ik maar doen.”

In wat zij uitspreken zullen de twee groepen elkaar misschien nooit geheel kunnen begrijpen, maar zij zijn één in de zekerheid, dat deze wereld niets zozeer nodig heeft als menselijkheid.

F. REDDINGIUS SALOMONSON

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger
Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schie-
weg 87c, Rotterdam, telefoon 80641
Administratie, abonnementen en ad-
vertenties: Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht
Advertentietarieven op aanvraag.
Kleine advertenties f 0,20 per woord
Abonnementsprijs voor leden van het
Humanistisch Verbond f 5,— per jaar,
voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—;
losse nummers f 0,30.

De directeur van het A. H. Gerhardhuis
(voor buitenkerkelijke ouden van dagen)

vraagt enkele **verpleeghulp** en vrouwe-
lijk personeel voor de huishoudelijke
dienst (**huish. hulpen, keukenhulpen,**
werkster) intern of extern.

Datum van indiensttreding februari-
maart 1959.

Sollicitaties a.d. administratie Plantage
Middenlaan 88, Amsterdam-C. Na 1 ja-
nuari '59 ook aan de Slotervaerlaan 1
(tel. 130811) A. H. Gerhardhuis Amster-
dam.

Welke betrouwbare, eerlijke man zoekt
prettig gezellig thuis bij alleenwonende
vrouw ± 50 jaar, te Hilversum, om samen
harmonisch geheel op te bouwen.

Br. onder no. januari 1, bureau v.d. blad.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun
wezenverzorging

DE WEEZENKAS

Vereniging tot opvoeding en verzor-
ging op humanistische grondslag

neemt op zich de verzorging van de
wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap
bij de Secretaris: J. de Leeuw,
Herengracht 62, Amsterdam-C.

Indien U zich in de rijen
der humanisten heeft geschaard en
bovendien lid is van de P.v.d.A.

sluit U dan aan bij de

HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP

in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer
van ons maandblad
„VERNIEUWING”

Het secretariaat der H.W.G.,
Haagweg 210, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk be-
sparen, door bij verhuizing tijdig uw
adreswijziging op te geven aan het Cen-
traal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in AMSTERDAM
kunnen hun adresverandering opgeven
aan de Ledenadministratie Amsterdam,
Rooseveltlaan 143 II, Amsterdam-Z.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

CREMATIE

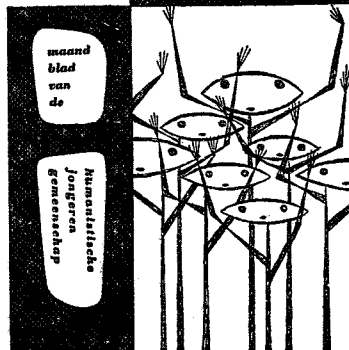
Heeft U reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.

Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon 1700-554797

LIBERTY

Wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie-secr.: klaas w. swaak
oosterhamriklaan 207, groningen

administratie: tine bouterse,
kijkduinstr. 58 III, amsterdam

abonnement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningm.
h.j.g. te hardinxveld-giessendam.

Het

ZWITSERS NAAIMACHINEHUIS

biedt te koop aan, vèr beneden normaal prijs:

NIEUWE HYPERMODERNE
HANDNAAIMACHINES van 320.— voor **220,—**

NIEUWE HYPERMODERNE ELECTR.
NAAIMACHINES van 425.— voor **250,—**

Deze machines worden geleverd met ingebouwd naailicht, U kunt
er mee stoppen en borduren enz. Ook zig-zag naaien is eventueel
mogelijk.

ELECTRISCHE ZIG-ZAG NAAIMACHINES
voorzien van de laatste nieuwe vindingen van 595.— voor **425,—**

HYPERMODERNE NAAIMACHINES IN SALONKAST
met ingebouwd naailicht van 450.— voor **300,—**

Op al deze naaimachines langdurige garantie. Gratis les - Gemakkelijke
betaling ook mogelijk.

Onze vertegenwoordigers welke door heel Nederland zijn gevestigd
demonstreren geheel vrijblijvend bij U aan huis zonder enige ver-
plichting. Geeft U echter wel duidelijk op wat U wenst te zien.
Schrijf dus zo spoedig mogelijk (de voorraad is beperkt) aan ons
hoofdkantoor:

ZWITSERS NAAIMACHINEHUIS

POSTBUS 6052

ROTTERDAM-WEST